

Jókai egy forrására, a *Dictionnaire de l'amour*-ra, de úgy, hogy: ez a történet is megvan benne amaz is. Ehelyett a precíz hivatkozás: 1. *Dictionnaire de l'amour*, lapszám. A 103: 32. j. (514. lap) helyesen: 104:7.

Nem sok jót mondhatunk a kötetek technikai kiállításáról. Egy kritikai kiadásnál különös gondnal kellene ügyelni, szerkesztőknek s nyomdának egyaránt, hogy a szövegekben minél kevesebb sajtó- vagy szedési hiba kerüljön. Ennek ellenére a *Kárpáthy Zoltán, A régi jó táblabírák*, s a *Szerelem bolondjai* tele van sajtóhibával, s ezek olykor értelemzavaróak is. Másik észrevételünket az Akadémiai Nyomda részére címezzük: a nyomdából újabban kikerült könyvek csúnya szedési hibákban bővelkednek. Jutott ezekből a JKK köteteinek is, lásd pl. *Mire megvénülünk*: 548. és 568. l., *Politikai divatok*: 599. l. és különösen *A régi jó táblabírák*: 428. l.

Bírálatunkban — amint azt előrebocsátottuk — inkább bizonyos negatívumokra, az összhang-hiányra, a vitatható, esetleg téves részletekre irányítottuk a figyelmet. E problematikus (s hibák okait, jellegét tekintve a további köteteknél könnyen korrigálható) részletek száma a JKK egészét tekintve végül is megnyugtatóan kevés — a JKK tehát tudományos hitelű sorozat. Az egyes kötetek jegyzetapparátusában közölt gazdag jegyzetanyag, az írói fejlődésrajz szempontjából fontos motívumrokonságok sokasága, a regények keletkezéstörténetének tisztázása stb. az utóbbi években elakadt Jókai-kutatások új fellendülésének objektív alapjait teremti meg, s lehetővé teszi végre egy Jókai életrajz, elvi tanulmányok, részmonográfiák megszületését — illetve ezek írására ösztönzi nagy regényírónk művészetének csodálóit.

Rigó László

*

Szamosközy István: Erdély története. Fordította: Borzsák István. Válogatta, a bevezetést és a jegyzeteket írta: Sinkovics István. Bp. 1963. Magyar Helikon. 385 l. (Monumenta Hungarica, VII.)

Szamosközy István két munkája részleteinek kiadásával a középkori és humanista történetíróinkat korszerű magyar fordításban széles közönséggel megismertető sorozat a magyar reneszánsz utolsó szakaszának tolmácsolásához érkezett.

A bibliográfiák tanúsága szerint történettudományunk több mint fél évszázada úgyszólván egyáltalán nem foglalkozott Szamosközyvel. Sinkovics István ezért nagy feladatra vállalkozott mikor a mostani kiadás bevezetőjeként összefoglalta a korábbi kutatás eredményeit és megkísérelte az életmű marxista elemzését. Megbízható és rendkívül sokoldalú képet kapunk az életrajzról és a művekről; a művekben megnyilatkozó nemesi felfogásról és a nemesi korlátokat feszegető humanista eszményekről; a nemzet- és hazafogalom Szamosközynél jelentkező változatáról; nyelvezetének cicerói latinságáról és az anyanyelv megbecsüléséről; de még olyan részletkérdésekről is mint a szerencse, a „fatum” szerepe ennek a késői humanistának a történetfelfogásában. A bevezető és a jegyzetapparátus sok ismeretlen vagy ellefejtett részletkérdésre hívja fel nemcsak a szélesebb olvasóközönség, hanem még a szakemberek figyelmét is. Így a klasszika filológusokét Terentius és más antik auctorok ismer-

retére és gyakori felhasználására; irodalomtörténészekét és nyelvészekét a két nyelven dolgozó tudós történetíró „munkaeszközére”: a töredékben maradt magyar—latin szótárra stb.

Ugyancsak a kutatást is segíti a legújabb — még publikálatlan — eredményekre való utalás. (Jakó Zsigmond kolozsvári professzor a régész-Szamosközy egy eddig ismeretlen tanulmányának töredékét és könyvtárának ismertetését készíti elő kiadásra. Ezeknek az új eredményeknek a publikálása tőri majd meg igazán a jeget a félszázados hallgatás után.)

Sinkovics István bevezető tanulmánya után is adósunk marad azonban a modern történettudomány Szamosközynek a humanista történetírás fejlődésében való elhelyezésével. Sajnos legújabb történeti kézikönyveink nem tesznek kísérletet a fejlődés fő vonásainak vázolására se. (Az új egyetemi tankönyv pl. legjobb XVI. századi történetíróink felsorolását adja csak. Pedig juthatna legalább néhány sor Forgách és Zsámboki, Istvánffy és Szamosközy sajátos történetírói arculatának a bemutatására, ha egész oldalak jutnak a reformáció egyes irányzatainak és képviselőinek ismertetésére.)

A válogatás rendkívül nagyvonalú és — szerencsénkre — bőkezű. Így kb. háromszor annyit ad közre ez a kötet magyar fordításban Szamosközy latin munkáiból, mint az eddigi válogatások, antológiák együttvéve. Helyeselhető az az eljárás is, hogy a válogatás csak két, viszonylag kevésbé töredékes, egymással is összefüggő munkát vesz figyelembe:

a XVI—XVII. század fordulójának erdélyi történelmével — ezzel a feszültségekben, tragédiákban gazdag korral — foglalkozó Pentades-t és Hebdomades-t. Ez a nagyvonalúság tette lehetővé hogy az olvasó minél nagyobb összefüggő részeket kapjon.

Borzák István kiváló fordítását külön ismertetésben kellene méltatni. Mint klasszika-filológus a jegyzetapparátus elkészítésében is részt vett.

Keserü Bálint

Pražák, Richard: Mad'arská reformovaná inteligence v českém obrození. Praha, 1962. Státní Pedagogické Nakladatelství. 254 l. (Opera Universitatis Purkynianae Brunensis. Facultas Philosophica, 83.)

Az európai haladás szempontjából is fontos cseh protestantizmus a fehérhegyi csata (1620) után otthon teljes némaságra volt ítélve; legkiválóbb képviselői emigrációba kényszerültek, Cseh- és Morvaországban pedig a magyarnál is szigorúbb ellenreformáció lett a Habsburg-uralom támasza. Ebből a szempontból Magyarországon a XVII—XVIII. század folyamán viszonylag szabadabb volt a légkör s ezért — amikor II. József türelmi rendelete megjelent — a cseh protestánsok (s elsősorban a kálvinisták) tőlünk kértek lelkészeket, hogy az egyházi munkát náluk is ők indítsák el. Református prédikátorok hosszú sora vállalkozott erre a feladatra. Legnagyobb részük a hazai főiskolák (Pápa, Kecskemét, Nagykőrös, de főleg Sárospatak és Debrecen) légkörét vitte magával az új környezetbe s az elnyomott cseh jobbágy-sággal megismertette a felvilágosodás eszméit.

Erről a kérdésről már eddig is gazdag irodalom szólt. Pražák impozáns méretekben dokumentált monográfiájának első fejezete viszont bemutatja, hogy a polgári tudomány részéről inkább csak egyházi szempontból nyilatkoztak róla; az eddig megjelent marxista értékelések viszont csak mint „mellékes problémát” kezelték.

A monográfia második és harmadik fejezete nagy türelemről tanúskodik, aprólékos gondossággal mutatja be, hogyan kerültek az egyes magyar lelkészek csehországi állomáshelyükre, szóló ottani életkörülményeiről, társadalmi helyzetükről, állásfoglalásukról reakció és haladás, valamint a nemzetiség kérdésében, elemzi a magyar református hatóságok, a magyar jakobinusok s a cseh felvilágosodás kapcsolatait. Bemutatja, kik tértek közülük vissza a hazájukba s kik tartottak ki végig állomáshelyükön, voltak olyanok is, akik családjukkal együtt beolvadtak a cseh nemzetbe. Pražák itt-ott talán túlságosan is elvész a részletekben,

olyasmit is elmond, ami a művelődés-, illetőleg az irodalomtörténetet kevésbé érdekli, adatai mégsem vesznek el haszontalanul, a további részletkutatások alapjául szolgálhatnak.

A mi szempontunkból a negyedik fejezet a legfontosabb. Határozott választ ad azoknak az aggodalmaskodására, akik ezt a kérdést mellékesnek tartják. Igaz, hogy még a református misszió legfontosabbjai, egy Blazsek Mihály, Végh János, Inczedy János, Szalatnay János, Rimány István stb. sem alkottak a cseh felvilágosodás ismert íróihoz hasonló, maradandó műveket. Mégis ők voltak azok, akik az ellenreformáció után első ízben adtak haladászellemező s cseh nyelvű olvasmányokat az egyszerű nép kezébe s ennek Pražák szerint még akkor is nagy a jelentősége, ha elsősorban egyházi jellegű kiadványokról van szó. A XVIII—XIX. század fordulóján a magyar kálvinista lelkészek sokkal jobban tudták elősegíteni a cseh *parasztság* körében a kor eszmevilágának terjedését, mint a felújulás magas színvonalú cseh irodalma (129. l.). A magyar-cseh művelődési és irodalmi kapcsolatok szempontjából már magának ennek a ténynek is igen nagy a jelentősége. Érdekes az is, hogy a cseh reformátor sárospataki tartózkodása óta állandóan meglevő Comenius-kultusz is hogyan hat itt: e kálvinista prédikátorok közvetítik a cseh néphez hazájuk nagy fiának eszméit. Ennek szép megnyilvánulása Rimány István fordítása is (vö.: Dobossy László: Komenskyvel a „Világ útvesztőjében”. FK, 1960. 369—382.) A csehországi magyar református lelkészek nagyszámú cseh jobbágyzármaszámú tanulókat küldtek a magyarországi főiskolákra, akikből a cseh nemzeti felújulás harcosai lettek. Közülük néhányan itt maradtak Magyarországon s fontos szerepet játszottak a két kultúra közvetítésében.

Pražák monográfiája biztos kézzel vezeti az olvasót adatai rengetegében. A marxista filológus éleslátásával igazodik el a legkényesebbnek látszó nemzetiségi kérdésekben is; ebből a szempontból teljesen elfogulatlan, határozottan utasítja el mind a csehszlovák, mind a magyar nacionalizmus ferdtéseit. Mindössze azt kellene tudatosítani, hogy Losonc, illetőleg a magyarországi (a mai Szlovákia területén működött) evangélikus iskolák nem *csak* cseh-szlovák kapcsolatot jelentenek; mint ahogy maga Pražák is céloz rá, e korban bőven adódhattak itt cseh-magyar, sőt cseh-magyarországi német kapcsolatok is.

Számos egykorú (magyar nyelvű) dokumentum, bő bibliográfia, orosz, német és magyar nyelvű kivonat teszi Pražák úttörő, szép könyvét a magyar kutatók számára is érdekessé és hasznossá.

Sziklay László

Csizmadia Andor: A magyar választási rendszer 1848—1849-ben. (Az első népképviselői választások.) Bp. 1963. Közgazdasági és Jogi K. 366 l.

Petőfi szabadszállási kudarcáról sokat írtak, de a kutatások mindannyiszor megállapodtak a helyi események leírásánál, nem vizsgálták meg az országos összefüggéseket, az első népképviselői választások egész folyamatát és jogi rendszerét, melynek keretében a kudarc bekövetkezett. E régóta esedékes vizsgálatra, most először, Csizmadia Andor vállalkozott.

Könyve jogi szaktanulmány: részletesen ismerteti az 1848. évi választási törvényt, a választók összeírásánál, a szavazásnál és a képviselők igazolásánál alkalmazott jogi eljárásokat, az összeférhetetlenség korabeli felfogását és néhány nevezetesebb választás történetét (Petőfi, Táncsics, Arany János, a Madarász testvérek, Nyáry Pál, Kossuth stb. mandátumának sorsát). A tanulmány függelékében megtalálható a képviselők névsora, a legfontosabb személyi adatokkal, a választásokra vonatkozó jogszabályok szövege és az összeírt választók számának kerületenként való statisztikai kimutatása.

Csizmadia Andor sok új levéltári adatot tárt fel. Munkájának — bár éppen Petőfiről nem közöl újat, Vörösmarty, Irinyi és más írók megválasztásának történetével pedig sajnálatos módon nem foglalkozik — az irodalomtörténet is nagy hasznát veszi: a könyv megadja a legszükségesebb jogi és történelmi tájékoztatást a további kutatásokhoz, melyek különösen a választási propagandát, annak irodalmi formáit illetően (röpiratok, sajtó) nagyon is esedékesek.

Az 1848. évi választások történetében a legfőbb politikai kérdés a radikális balszárny kudarcra vagy legalábbis meglehetősen gyenge eredményre. Erre magyarázatul — azonkívül, hogy a márciusi fiatalok nagy részét már a választhatóság huszonnégyéves korhatára elűtötte a képviselőségtől — rendszerint azt szoktuk kapni, hogy a baloldali jelöltek nem karolták fel eléggé a paraszti követeléseket. Ez a vélemény, melyet részben Csizmadia Andor is elfogad, nem számol azzal, hogy éppen azok a paraszti rétegek, amelyeknek a legtöbb kielégítetlen követelésük volt (zselerek), nem szavazhattak. A választások sorsát a lakosság kicsiny, módosabb hányada döntötte el, helyenként — mint a könyv táblázataiból kiderül — csupán a népesség két-három százaléka, s nem bizonyos, hogy ez a rész éppen a földkérdés radikális megoldását kívánta képviselőitől. A kudarc okát, sokkal inkább, mint eddig, a baloldal szervezetlenségében kell keresnünk; erre Csizmadia Andor is meggyőző példákat említ; a továbbiakban itt lesz még a legtöbb kutatóvaló.

Lukácsy Sándor

Kosztolányi Dezső: Az élet divatja. Novellák, jegyzetek, tollrajzok. Bevezette: Kántor Lajos. Bukarest, 1963. Irodalmi K. 393 l.

A romániai magyar könyvkiadás Kosztolányi-kötete a rövid prózai műfajok szép darabjaival mutatja be az író. Valóban ezek az életmű leginkább romolhatatlan részei és Kántor Lajos, a bevezető tanulmány szerzője helyesen állítja értékelésének középpontjába Kosztolányi munkásságából elsősorban a novellisztikát, amikor egységes képet szándékozik megrajzolni a lírikusról, esszéíróról, műfordítóról és regényíróról is. Kosztolányi művészete elsősorban a prózában csúcsosodott ki, a tartalom és a forma néhol klasszikus harmóniájában s nem véletlenül a novellák, jegyzetek, tollrajzok, tárcák, naplórészletek, karcolatok, irodalmi riportok körében találjuk meg az író legközvetlenebb állásfoglalását is a kor társadalmi valóságával kapcsolatban. Következésképp erről a pontról — ahogy Kántor Lajos is teszi — meggyőzően lehet bizonyítani azon nézetek tarthatatlanságát, melyek szerint Kosztolányi műve a világtól elforduló, elefántcsont-toronyba húzódo „homo aestheticus” alkotása lenne. A sokhelyütt polemizáló előszó figyelemre méltó elemzésekkel és életrajzi utalásokkal perel az árnyaltabb, szélsőséges ítéletektől mentes portréért és bár néhol túlságosan is direkt következtetéseket von le az irodalmi szövegekből, néhol pedig az egyoldalúsággal szembeni hevületében maga is egyoldalúan csak a koncepciója számára kedvező momentumokat hangsúlyozza, alapjában véve helyesen és megnyugtatóan jelzi Kosztolányi pozícióját a XX. század magyar irodalmában: soraiból a társadalom iránt érdeklődő, annak gondjaival-bajaival foglalkozó, a polgári humanizmus értékeit őrző lelkiismeretes művész arcképe bontakozik ki.

Érvelése azonban nem mindig meggyőző. Elsősorban azért nem, mert az író korai „metamorfózisának” (és a pálya későbbi fordulatainak) mélyebb okait nem találja meg. Kevés a bizonyító erejük a Kosztolányira vonatkozó, mégoly rokonszenves személyes emlékeknek (különösen az igen bonyolult 1919-re vonatkozóan) és kevésbé hihető főleg az újságírással magyarázni a fiatal művész szemléletének és célkitűzéseinek gyors változását, bármennyire is ezt a feltevést látszik igazolni levelezése. Elsősorban az a gondolati és érzelmi anyag szolgálhat magyarázattal, amely a hazai környezetből a fővárosba, annak is dezilluzionáló szerkesztőségi szobáiba került költőben ekkor, a század első évtizedében jutott válságba; ez a soha fel nem oldott krízis tette aztán oly egyenetlenül egyenletessé és következetessé az író egész későbbi pályáját. A „boldog békeidőkben” felállított értékrend először a Budapesti

Naplónál végzett munka során inog meg, majd a világháború alatt omlik össze; nem is lehet többé újraépíteni. Kosztolányi érzsünk szerint a századeleji európai nagy válság-irodalom "jelesei közé tartozik; sajátos „humora" (a szó nem köznapi értelmében) csak egyik jele annak a szkepszisnek, mellyel kontinensünk polgári orientációjú írói váltakozó szerencsével küzdöttek. A valóban még csak a munka legelején tartó Kosztolányi-kutatás bizonyosan ki fogja mutatni a mélyebb összefüggéseket a kitűnő prózairó eszmevilága és művészi gyakorlata között, így például feleletet ad majd arra is, hogy nála még regényeiben is miért találunk a nagyepikáival ellentétes szerkesztésmódot és milyen sajátos feszültség mutatható ki az eszköztelen stílus, valamint a fonákat kereső, gyakran groteszkig torzuló tartalom között. Kántor Lajos tanulmánya, mely ezeket a problémákat felveti, de nem mindenütt oldja meg, feltehetően egy nagyobb igényű irodalomtörténeti mű vázlata: érdemes lenne több-helyütt vitára késztető, ám fővonalaiban megnyugtatóan marxista koncepciójával egy részletes, minden vonatkozásában kidolgozott monográfiában találkozni.

Szabó György

Móricz Zsigmond: Kenyéren és vizen. Publicisztikai gyűjtemény. Szerkesztette és bevezető tanulmánnyal ellátta: Balogh Edgár. Bukarest, 1962. Irodalmi K. 355 l.

Minden új kötetrel, újabb válogatással más-más megvilágításban tárul fel korunk legnagyobb magyar prózairójának élete, szelleme. Hiába előzte meg a Balogh Edgár válogatta kötetet számos gyűjtemény, mely a móriczi tanulmányokat, riportokat, közéleti írásokat foglalta magába, mintha soha nem látott írásokra nyitná rá szemét az olvasó, mikor a *Kenyéren és vizen* című kötetet kézbeveszi.

Külön öröm, hogy ez a kitűnő arányérzékkel megszerkesztett könyv nemcsak olvasmány, hanem egyetemi tankönyv is. Aranyfedezete e publicisztikai gyűjteménynek, hogy a tanár és tanítvány kísérletező kedve, izgalma diktálta fejezeteit s mondatta el a kolozsvári egyetem katedráin azokat a móriczi ígéseket, melyek máig is figyelmeztetőek. Az „Új világot teremünk", a „Nagyon fáj", a „Vádolom" és sok más írás előszavú tanításhoz, — a Móricz publicisztikája-című szemeszterhez szolgáltatott nagyon is élő példát.

Több mint három évtized szörnyű tragédiáit, embertelen küzdelmét, a „tavaszt nem lehet megkötnözni" kétségbeesettségben is konokul hitt Ady-ihlette magatartást foglalja magába a *Kenyéren és vizen*. A mű tartalma-

hoz, szelleméhez méltó Balogh Edgár bevezető tanulmánya.

Az *Ökörítő* című 1910-ben írt riporttól, a halálos sebet okozó, *Árvácska* megbukását bejelentő levélig terjedő kötettel újra feltámad az az idő, az a küzdelmekkel és megtorpanásokkal teli kor, mely Balogh Edgárban olyan értőjére akadt, ki maga is életformának választotta a móriczi „gyaloglást" s példaképnek a közéletre olyan érzékenyen reagáló írótipust.

Balogh Edgár közéleti pályája elején, — 1927-ben — egy prágai diákgyűlésről írt levél áll, melyben kéri Móriczot, írjon valamit az ifjúságnak. Az író a „Gyalogolni jó"-val válaszolt. Sok sok baloldali fiatal — köztük Balogh Edgár is — azt az utat választotta, mely a társadalmi okok feltárásához, az ember, ember általi kizsákmányolásának megszüntetéséhez vezetett.

A *Kenyéren és vizen* című kötet írásait is oknyomozó módon állította össze a szerkesztő. Az egymásutániség mechanizmusát éppen azzal oldja fel, hogy belső összefüggéseket keres a móriczi mondanóban. Az első publicisztikai kötetek és tanulmányok; így az Illés Endre bevezetésével 1952-ben megjelent *Gyalogolni jó* című gyűjtemény, majd a négykötetes *Riportok*, a *Tanulmányok és cikkek*, *Válogatott irodalmi tanulmányok*, *Móricz Zsigmond hagyatékából* stb. kötetek inkább bemutatják a közéleti író s bevezetik az olvasót ebbe a műfajba. E tanulmányok méltatják Móricz életismeretét, hitét a haladásban, ugyanakkor felfedik illúzióit, politikai zsákutcáit. Balogh Edgár előszavában hivatkozik e forrásokra, monográfiákra. Mégis más jellegű a *Kenyéren és vizen*. Az *Egyenes beszéd* című kötet szerzője maga is publicista, és lelkes tanítványa Móricznak. Ez a tény adja azt a többletet, amely a szigorúan kronológikus riportgyűjtemények fölé helyezi ezt a kötetet. A *Kenyéren és vizen* ugyanis a szó szoros értelmében véve teljes könyv; van eleje és vége s olyan benyomása támad az olvasónak, mintha Móricz egyszerre írta volna meg ezt a könyvet. Nem esik a kötet darabokra, mert a szerkesztő olyan összetartó erőtereket talált, mint Ady szelleme és Móricz népszerűsége.

Balogh Edgár a bevezető tanulmányában rávilágít Móricz hallatlan valóságérzékére, szociális látásmódjára. De ott él a kötet minden írásában Ady emléke is, ki Móricz Zsigmond számára egyet jelentett a hűséggel, egyet a forradalmi hittel s a politikai tettel... A szerkesztő Móricz publicisztikája előtt Ady közéleti írásaival foglalkozott s így logikai, belső összefüggést tud teremteni a költő és író között. Kihallja Móricz írásaiból Ady hangját, s kitűnően ráismer azokra a vonásokra, melyeket Ady szellemkeze von. Móricz Ady nevében vádolja a kormányt, hogy országnyi

területen kiegészít az élet, vádolja az úri Magyarországot, hogy az ököritői szörnyű tüzesetet világéssé hagyja nőni. Ady ostorozó fájdalma Móricznál a proletárforradalom idején csap át az „új világot teremtünk” hitébe és tettvágyába. Balogh Edgár szerint itt forrósodik át az egyszerű riport szocialista értelmű állásfoglalássá.

A „Forradalom” és az „Új közönség” című fejezetek nemcsak új időszakot jelölnek Móricz publicisztikájában, hanem az író alapérzését világszemléletének döntő változását adják. 1919 alapjáról mondja ki 1923-ban: „vádolom a magyar politikát”, s a plakát-olvasó orosz hadifogoly emlékére, mint alapélményre válasz a további írások egész sora. A szegény embereket az egész világon egy akaratra gyűjtő író kiáltásához onnan kap erőt, abból az időből, amikor Somogy megyei termelészövetkezetek létrejöttek, amikor nem csak a gazdag emberek gyereke tanulhatott, hanem „minden jófejű gyerek”, amikor eljött Móricz szerint 1919-ben a „jó és szép világ. Legszebb minden világok között: emberi világ”. Ennek az újra megáhitott, soha nem feledett világnak a nevében és jegyében írja Móricz 1930-ban, hogy „szociális forradalom van az egész világon”.

Balogh Edgár ezt a belső logikát kitapogatva drámaian szerkesztette meg e kötetet. Szinte fokozni tudja az írások egymásutánai vágásával az előző fejezetek tovább-sugárzó feszültségét. Minden írás felelet is az előbbire, de válasz a villamos szikrákkal telített magyar valóságra is.

Ez a drámai egymásutániság hívja fel figyelmünket olyan rejtett vonásokra is ami a riportokat irodalmi élményekké érleli. A politikai, közéleti magatartás a felszínen folyik, de lent a mélyben a sziklák alatt ha lassabban is, sok gondolatától súlyosabban hömpölyög egy másik földalatti folyó: a regények, novellák táplálója. S ez a közös forrás — ahogy Balogh Edgár rámutat — Móricz népporradalmi magatartása. A nyomorgó paraszt-ság radikális politikusa, a parasztkérdés forradalmi megoldásának közirója, az új szocialista agrárpolitika távlatának megnyitója, a munkásosztály szövetségét valló író tudta csak művészi szinten felvetni a *Hét krajcár*, a *Boldog ember*, a *Rózsa Sándor* az *Árvácska* problematikáját. Aki látta az egyforma, rang és nemzetiség nélküli koporsókat sorjázni a pályaudvarokon 1915-ben, aki keserűen kifakad 1931-ben, hogy „kenyér és víz enélkül él a nép és a gyermek az élet rabságában”, az halála előtt egy évvel így válaszolhatott egy pszichológus-orvos barátja kérdésére, mit alkotott hatvanéves korában:

Írtam két regényt:

1. Árvácska,
2. Rózsa Sándor

Két színdarabot:

3. Kismadár
4. Ludas Matyi.

Írtam két filmet:

5. Jókai: Sárga rózsájából
6. Kerek Ferkó.

Kiadtam új korrektúrával régebbi írásaimat:

7. Bornemisza: Elektra,
 8. Szigligeti: Csikós.
- Most írtam át új szöveggel:
9. Kemény Zsigmond: Rajongók I—II.kötet.
 10. Tolnai Lajos: A Kéry család,
 11. Tolnai Lajos: A nemes vér.
- Megszerkesztettem és kiadtam:
12. Magvető c. antológiát.
 13. A Kelet Népében a regényeken kívül

írtam 320 oldalas kötetre való cikket, novellát stb.

14. Az országban való utazásaimban számtalan beszédet tartottam, melyeknek szövege szintén kitenne 320 oldalas kötetet, de ezekből egyetlenegy sincs leírva. Gondolatai a cikkeimben benne vannak.

15. Szerkesztettem egész éven át a Kelet Népét, ami maga elég volna egy évre, annyi írással s technikai dolgokkal való foglalkozás.

A leltár még tovább folytatható és a *Kenyér és víz*en kötet utolsó lapjain meg is található. Különös életrajzzal, hiszen a publicisztikai gyűjteményből végeredményben Móricz Zsigmond gazdag élete bontakozik ki új kötettel, új mőriczi művel ajándékozott meg bennünket a bukaresti Irodalmi Könyvkiadó. A Móricz egyéniségét, írói világát ismerni kívánóknak, az élet mérhetetlen gazdagságát látni vágyóknak pompás könyvet ad kezébe Balogh Edgár ezzel a kötettel.

K. Nagy Magda

Az Akadémiai Értesítő és a Magyar Tudomány repertóriuma, 1840—1960. Összeállították: Gergely Pál és Molnár Zoltán. Bp. 1962. É. M. Építészeti Dokumentációs Iroda sokszorosító üzeme, 377 l. (Az MTA Könyvtárának Közleményei, 33.)

Csak helyeselni lehet a repertórium összeállítását, mert megkönnyíti az 1840—1960-as évfolyamok használatát. A hivatalos tudományt és kutatásokat tükröző *Akadémiai Értesítő* az egyes szaktudományok területéről is széles körű anyagot foglal magába. A repertórium összeállítóit nehéz feladatra vállalkoztak nemcsak a nagy terjedelmű — 120 éves — anyag, hanem annak sokfélesége miatt is. Feltétlenül szükséges volt az anyag bizonyos megrostálása, a tudományos munka

szempontjából jelentéktelen részletek elhagyása. Itt azonban nyomban felmerül a kérdés, hogy az ilyen megrostálás — ami bizonyos értelemben mindig önkényes — nem jár-e azzal a veszéllyel, hogy jelentéktelenné tetsző, de tartalmát tekintve mégis valamelyik tudományágban jelentős cikk kimaradjon, kevésbé jelentős pedig bekerüljön az anyagba? Az irodalomtörténész igen értékes adatokat találhat a pályázatok eldöntéséről szóló bizottsági jelentésekben, mint Pl. a Vojnits-drámái jutalomról vagy a péczely-regényjutalomról szóló jelentések, amelyek igen alapos bírálatokat tartalmaznak, nem érdektelen az sem, milyen műveket helyeznek sokszor előtérbe ma már klaszszikussá vált művekkel szemben. A repertóriumban azonban az említett jelentések közlése, illetve kihagyása nem következetes, nem közli pl. az 1915. évi Vojnits-jutalomról (1916. 160–166. p.), az 1913–14. évi Péczely-jutalomról (1916. 157–160. p.) szóló jelentéseket. Vojnits-jutalomról szóló jelentés adatait legkorábban csak 1936-ban közli. Viszont közreadja az I. fejezetben a Karácsonyi-jutalomról, a Teleki-drámái pályázatáról szóló jelentéseket. Helyük nem itt, hanem feltétlenül a XIV. (*Magyar irodalomtörténet* c.) fejezetben lenne. Helyes azonban, hogy a pályázatok meghirdetéséről, díjak alapításáról szóló közleményeket mellőzik, mert ezek tartalmilag nem jelentősek.

A repertórium anyaga áttekintést ad az Akadémia 120 évi munkájáról, tudománytörténeti jelentőségéről annak ellenére, hogy a folyóirat 1945 előtt a konzervatív és egyben hivatalosan támogatott tudomány szűkebb szektorának eredményeit tükrözi. Érdekes azonban ilyen határok között is megvizsgálni, miként szivárognak be eszmeáramlatok és hatások, pl. a materializmus (1859!), evolucionizmus (1864), Hegel (1864), Schopenhauer (1865) hatása, a pozitívizmus, szellemtörténet stb. A folyóiratban azonban nem találjuk az élesebb viták nyomait, inkább csak ünnepi ülések, emlékbeszédek, nekrológok jelzik az évek múlását.

A tudományágak többfélesége megnehezítette a szerkesztés feladatát. 36 fejezetbe osztották az anyagot. A változatos tárgyú beosztás alapelve helyes: szaktudományok szerint csoportosították a címeket. A XIV. (*Magyar irodalomtörténet*), XXI. (*Földrajz*) stb. fejezetek elhatároltabbak, mint mások, ahol már erősebb az összemosódás, így pl. a III/a és a III/b (*Filozófia, ill. vallástörténet, vallástudomány*) összehasonlítható kis terjedelmű miatt is. Hasonlóan a feltűnően kevés természettudományos anyag is. Mai természettudományos világnézetünk és a kutatások ebből következő fellendülése nem kívánja, hogy a múlt háttérbe szorított szaktudományait ezzel a kiemelő rendszerezéssel

olyan rangra emeljük, amit 1945 előtt nem kaptak meg.

Az egyes fejezeteken belül azonban nagyobb a zűrzavar. Nagyobb körültekintéssel kellett volna egy-egy címet beosztani, mert sokszor nem a megfelelő helyre került a tétel. A címfelvételeket valószínűleg annotációk nélkül — vagy nem kielégítő annotációkkal — készítették, a későbbi besorolásnál sokszor a címből következtek a megfelelő tartalomra.

Az I. (MTA) fejezetből feltétlenül a szakrészekbe kívánkoznak a tudományos bizottságok (Nyelvtörténeti Szótár munkálatai, irodalomtörténeti, matematikai, archeológiai bizottság) munkajelentései, a már említett pályázatokról szóló jelentések, a különböző nekrológok. A II. (*Tudományelmélet, — politika, — szervezés* stb.) fejezetben a könyvtár egyes részeiről szóló szakirodalmat helyesebb volna a szaktudományokhoz beosztani, így pl. a Corvináról szóló egyes cikkeket amennyiben a Corvin-kódex lelőhelyéről beszél, ebben a fejezetben, viszont ha tartalmát ismerteti, az irodalomtörténeti fejezetben a helye, pl. Toldy Ferenc ilyen tárgyú ismertetése (231. tétel), viszont az orientalista kongresszusról adott jelentés (276. tétel) a X. (Orientalisztika) fejezetbe illik.

A III/a (*Filozófia* stb.) fejezet címéből kimaradt az esztétika, pedig több ilyen tétel tartalmaz (410, 494, 513, 517.).

Bizonyára tévesen került a III/b (*Vallástörténet*) fejezetbe Toldy Ferenc nekrológja (542), vagy a IV. (*Társadalomtudomány*) fejezetbe nyelvészeti előadások (618, 659) a IX. (*Magyar nyelvészet*) helyett.

Az irodalomtörténeti fejezet (XIV.) egésze szintén magán viseli az eddig említett, vitatható hibákat, hiányosságokat. Tévesen került pl. ebbe a részbe több tétel a nyelvész Szarvas Gáborról (1669, 1676, 1679), vagy egy szintén nyelvészeti tárgyú tanulmány (1684). Helyes, hogy Toldy Ferenc korábbi nevét (Schedel) is feltűntetik, de ennek mintájára a Bloch Móricz névnel is jelezni kellett volna, hogy azonos Ballagi Mórral (1022, 1511). A némutató sem jelzi, hogy a két név mögött egyazon személy értendő.

A nevek kiemelésénél nem következettek. Egyik helyen a szerző, másikon az értekezés alanyának a neve a kiemelt (1878, 1879, 1896, 1897. tétel). A dátum és a kötet-szám zavaros a 184–189. számoknál.

A XXXVI. (MTA. *Fogalmi csoportosítás*) fejezet fölöslegesnek látszik, nagyrészt az I. (MTA) fejezetben foglalt tételeket adja. Helyette jobb és célravezetőbb lett volna a névmutatóhoz hasonlóan egy tárgy-mutató. Megjegyzem, hogy ez a fejezet olyan tételszámokra utal, amelyek kimaradtak a repertórium anyagából.

Érdekes felfigyelni arra, hogy Ady neve összesen egyszer szerepel a névmutatóban, amely egyébként hiányos és néha pontatlan.

Szeretném még megjegyezni azt is, hogy helyesebb lett volna, ha a repertórium formátuma azonos lenne a folyóiratéval, hogy jobban el lehetne helyezni az évfolyamok mellé.

Sinka Erzsébet

Staud Géza: A magyar színháztörténet forrásai. 1–3. köt. Bp. 1962–1963. Színház-tudományi Intézet – Országos Színháztörténeti Múzeum. (Színháztörténeti Könyvtár)

Staud tanulmánya a különböző színháztörténeti forrásanyag számbavételével és lelőhelyeinek felsorolásával jó szolgálatot tesz a magyar színháztörténeti kutatóknak. A szerző több évtizedes színházi bibliográfiai munkásságának gazdag tapasztalatait fogja rendszerbe e háromkötetes munkáiban.

Könyvének első fejezetében (A magyar színháztörténet tárgya, feladata és módszerei) a magyar színháztörténeti kutatás elvi alapjait kutatja és a magyar színháztörténet forrásait 11 pontban foglalja össze.

Az elvi alapok tisztázásánál Staud hivatkozik a színházstudomány németországi művelőinek tanulmányaira, Hont Ferenc, Németh Antal és Pukánszky Kádár Jolán idevonatkozó írásaira, de nem tesz említést e recenzió írójának „Bevezetés a színházstudományba” című (A Tisztatáj füzetei sorozat 23. sz. Szeged, 1948) tanulmányára, aminek a „Színháztörténet”-tel foglalkozó fejezete (15–30. l.) nagy vonásokban már akkor rámutatott a Staud által felsorolt színháztörténeti filológiai eszközökre, sőt néhány olyanra is, amit Staud figyelmen kívül hagy. Így nem elhanyagolható szempont a színháztörténeti kutatásnál annak a funkciónak az ismerete, amit a színjátszás a maga korában betöltött. Az iskolai színjátékok-oktatói, nevelői célzataból következik, és magyarázható, hogy különösen kezdetben az iskolai drámákban nincsenek női szerepek, a darabok mind moralizáló tendenciájúak és legtöbbször megnyesegedett klasszikusok. A színháztörténeti kutatásnak figyelemmel kell lennie a színházaknak egymásra gyakorolt hatására és a korabeli, külföldi, színházi áramlatokra, művészi irányokra. Az összehasonlító színháztörténeti szempont elősegíti a hazai színháztörténeti viszonyok jobb megértését. Staud az elvi alapok tisztázásánál ezt nem említi meg, pedig, hogy mennyire el nem hanyagolható szempont, azt mi sem bizonyítja jobban, mint az a tény, hogy a gyakorlatban, éppen ebben a tanulmányában maga is többször alkalmazza eredményesen (meiningeniek ha-

tása, francia nyomtatott rendezőpéldányok stb.).

Kár, hogy az elvi alapok tisztázásánál nem határolja el az olyan alapfogalmakat, mint színháztörténet és színészettörténet, nem mutat rá a színháztörténet egyes ágaira (színészi és rendezői monográfiák, nemzeti és egyetemes színháztörténet, a színpadforma története stb.)

Ebben a — legtöbbit vitatható — első fejezetben Staud arról panaszkodik, hogy kevesen foglalkoznak a magyarországi színészet történetével s ezek munkásságában sem nyilatkozik meg kellő tervszerűség. Véleményünk szerint a Színházstudományi Intézet és a Színháztörténeti Múzeum, amelyeknek Staud is munkatársa, volnának első-sorban hivatottak arra, hogy mind az intézetek, mind pedig a kereteiken kívül álló színháztörténeti kutatók munkásságát tervszerűen összehangolják és irányítsák.

Abban kétségtelenül igaza van Staudnak, hogy a színjátékban nemcsak a közönség, hanem sokszor még a szakember is nehezen tudja egymástól szétválasztani a színész és a rendező tevékenységét, tévesnek tartjuk azonban azt a megállapítást, hogy az író és a színész munkáját sem a közönség, sem a szakember nem tudja egymástól megkülönböztetni. A m i t a színész mond, az nyilván az író munkája, a h o g y a n mondja, amilyen hangsúllyal, arcjátékkal, dinamikával, ritmussal, amilyen arcjátékkal és gesztussal kíséri, az a s z i n é s z é. Legfeljebb a dramaturg munkáját lehet nehezebben nyomon követni, de nem hiszem, hogy Illyés Gyula, Németh László, vagy a klasszikusok színre kerülő drámáinak szövegét a színészek átírják. Ez legfeljebb operetben képzelhető el.

Értekes a szövegek könyvek gazdag anyagának felosztása és lelőhelyeinek felsorolása. Öröndetes, hogy több nagy vidéki színház, így a debreceni, a pécsi, a kolozsvári és a nagyváradi színház szövegek könyvei is hozzáférhetők a kutatók számára. Kiegészítésképpen meg kell említenünk, hogy a szegedi színház szövegek könyveinek egy részét ömlesztett állapotban a szegedi Somogyi Könyvtár őrzi. Ez az anyag még feldolgozásra vár.

A kiváló magyar színikritikusok felsorolásából a többek között hiányoljuk Sebestyén Károly és Bisztray Gyula nevét, akinek az 1930–40 között írt színikritikái könyv alakban is megjelentek. A színikritikának, mint műfajnak az ismertetésénél felhasználhatta volna a szerző a színházi enciklopédia találó megállapításait, felosztását valamint a dramaturgiával és színháztörténettel való összefüggésének elemzését.

Könyvének VI. fejezetében Staud széles körű kutató munkára támaszkodva nemcsak a pesti, hanem azon vidéki levéltárakat is felsorolja, amelyekben a színházi aktaanyagot

részben vagy egészben külön kezelik. A teljesség kedvéért meg kell említenünk, hogy a szegedi levéltár a szegedi szabadtéri játékokra vonatkozó anyagot külön egységként kezeli.

A „Képes ábrázolások” című fejezet a régi, közismert adatokon kívül felsorolja a legújabb kutatások eredményeit is. Gazdag anyagot ölel fel, akárcsak a „Szakirodalom” című, kár, hogy a temérdek adatból csak elvéve szűr le a szerző elvi megállapításokat. Staud tanulmánya néhány erősen vitatható megállapítása ellenére a magyar színháztörténeti kutatómunkának — Hont Ferenc téziseivel együtt — fontos segédeszköze, amit különösen a fiatal magyar színháztörténeti kutatónemzedék nagy haszonnal forgathat.

Kálmán László

Az Eötvös Loránd Tudományegyetem történetének bibliográfiája. Összeállította: Déri Miklósné. Bp. 1963. Tankönyvkiadó. 88 l. (A Budapesti Egyetemi Könyvtár Kiadványai, 19.)

Nemcsak művelődéstörténetünk, hanem irodalomtörténetünk is igen sok szállal kapcsolódik az Eötvös Loránd Tudományegyetem több mint három évszázados múltjához. Ez is egyik ok arra, hogy hasznosnak tartjuk

az Egyetemi Könyvtár új bibliográfiai összeállítását, amely ezért nemcsak a szűkebb értelemben vett egyetemtörténeti, hanem irodalomtörténeti kutatásaink számára is hasznos segédeszköznek ígérkezik. Ugyanakkor hiányt is pótol, mert az egyetem történetének irodalmára nézve eddig csak történeti bibliográfiák egyes fejezeteiből és néhány egyetemtörténeti munka könyvészeti összeállításából kaphattunk bizonyos tájékozódást.

A bibliográfia teljességre csak az 1945 utáni anyaggal kapcsolatban tart igényt, de számba veszi a korábbi időszak jelentősebb szakirodalmát is. A nyomtatásban megjelent művek mellett tartalmazza még az Egyetemi Könyvtár birtokában levő fontosabb kéziratok forrásokat. Az első, általános rész többek között az egész egyetem történetére és szervezetére vonatkozó munkákat sorolja fel, valamint a tanárookra és a hallgatókra nézve tartalmaz anyagot. Itt találjuk meg az ifjúsági egyesületekre, kollégiumokra — köztük az Eötvös-kollégiumra és a népi kollégiumokra — vonatkozó irodalmat. A következő fejezetek az egyes karok, valamint az Egyetemi Nyomda történetével kapcsolatos írásokat foglalják magukban. Tekintettel arra, hogy az Egyetemi Könyvtár történetének bibliográfiáját a közelmúltban már megjelentették (*Az Egyetemi Könyvtár Évkönyve*, Bp. 1962.), erre ezúttal csak utalás történik.

Kókay György

HELYREIGAZÍTÁS

Az Irodalomtörténeti Közlemények 1964. évi 4. számában Molnár Ákos Jóslat című könyvének ismertetéséből tördelési hiba következtében több sor kimaradt és a szöveg így értelmetlenné vált. A helyes szöveg a következő: „Thurzó Gábor találóan írta Molnár első kötete kapcsán, hogy az önfeledt, mélységekből kiszakadt intuíciónak hiába keressük nála. Hozzátehetjük ehhez, hogy a korábbi generációhoz tartozó Kosztolányi elbeszéléseit ma is frissebbnek érezzük, mint Molnár Ákos lélektani inspirációjú novelláit. Nemcsak azért, mert Kosztolányi nagyobb író volt, hanem mert bátrabban rábízta magát intuícióira, mint Molnár Ákos, akinél a ráérezést, a megsejtést, az élményszerűséget többnyire a körülírás, a lelki folyamatok lépésről-lépésre haladó, aprólékos levezetése pótolja. Írásai ezért sokszor a túlírtásg benyomását keltik. Ahol viszont nem elsődleges célja a lélektani ábrázolás, ott a belső folyamatok reprodukálása is természetesebb, dinamikusabb, hitelesebb és tökéletesebb Molnár Ákos novelláiban.”